

KARASSZON DÉNES

„AZ MTA ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT EMLÉK- BESZÉDEK“ KOMMUNIKÁCIÓS JELENTŐSÉGÉRŐL

Miként az államnak a tiszta erkölcs, ugyanúgy minden nemzet létének, fennmaradásának talpköve az ősök tisztelete. Ezt a célt kívánta elérni az 1830. nov. 17-én megalakult Magyar Tudós Társaság, midőn 1831-ben megjelent Alaprajzában és Rendszabályaiban, valamint 25 tagot számláló Igazgató Tanácsának határozataiban kimondta, ill. lefektette, hogy „Az akadémia székhelye Pest, az Igazgatótanács évenként rendszeren csak egy, de a szükséghez képest több ülést is tart, *hetenként* pedig egy kis gyűlése van, melyben a helybeli rendes tagok megjelenni tartoznak..... Tárgyaik ez üléseknek értekezések, tudományos tudósítások, pályamunkák és egyéb művekről való jelentések fölolvastása és a lefolyt évi nyelv- és irodalmi haladások előterjesztése, *holt tagok felett emlékbeszédek tartása*.... stb.stb.

A létrehozott Allandó Bizottságok munkásságának köszönhetően megindultak az Akadémia kiadványainak sorozatai. Ezek sorából most csupán az Emlékbeszédeket kívánom kiemelni. Nem lajstromot készítettem az ott megjelent értekezésekről, hanem tudománytörténeti szempontból szeretném e sorozat jelentőségét megvilágítani. Az Emlékbeszédek ugyanis nem közönséges nekrológok, hanem olyan magasszintű tudományos bio- és ergographiák, amelyek az adott szaktudomány leghivatottabb művelőjének interpretációjában tárják eléink az MTA elhúnyt hazai és külföldi tagjainak életét és működését, és rendszerint közlik műveiknek repertóriumát is. Ezért különösen sajnálatos, hogy ez a forrásértékű kiadványsorozat, amelynek 1882-től 1948-ban bekövetkezett megszüntetéséig összesen 24 kötete jelent meg, tudománytörténeti szakirodalmunkban nem szerepel az őt megillető helyen. Az orvostörténelmi szakirodalom forrásművei között pl. hiába keressük az Emlékbeszédeket, sőt emlékbeszéd tartását és közzétételét általában nem is tekintik tudományos értékű szakmai működésnek, hanem legfeljebb amolyan ismeretterjesztő jellegű közéleti-társadalmi szereplésnek, annak ellenére, hogy már a bölcs *Seneca* nagy jelentőséget tulajdonított „a mások által feltalált dolgok ismeretének, rendszerezésének és alkalmazásának“.

A szakfolyóiratokban közzétett nekrológok tudománytörténeti szempontból rendszerint semmitmondók. Többnyire még a születés pontos helyét és napját sem közlik; posztmodern stílusuk inkább szerzőjük szépirodalmi ambícióit, mint az elhúnyt tudós életművének ismertetését tartalmazzák; superlativusba helyezett általánosságok hangoztatása mellett helyhiány miatt a legritkább esetben nyílik lehetőség a szakirodalmi működés adatainak tételes felsorolására, a tudományos eredmények tényleges értékelésére. A nekrológgal együtt beküldött fényképet a folyóiratok szerkesztőségei nem archiválják, ilyen módon komputerizált korunkban a legnagyobb nehézségbe ütközik valamely — a feledés homályából kiemelni szándékozott — tudósunk születési helyének és idejének, családi viszonyainak, iskoláztatásának, pályakezdésének, szakirodalmi működésének, arcmásának és életműve összeállításához szükséges egyéb adatoknak az összeállítása; inkább csak az derül ki a nekrológból, hogy milyen

kiváló személy, aki azt megírta. Mindezek a szempontok azonban még nem érvényesültek az Emlékbeszédekben, amelyek híven tükrözik a tudomány képviselőinek a régebbi korokban a jelenleginél sokkal magasabb szintű általános elismerését és megbecsülését; alkalmasak arra, hogy életrajzi lexikonok számára pontos adatokat nyújtsanak; kimeríthetetlen forrásanyagot szolgáltatnak az évfordulók alkalmával tartandó megemlékezések megtartásához és az egyes szaktudományok történeti fejlődésének összefoglaló áttekintéséhez, hajdani tudósok szobrának, portréjának, emléklakettjének elkészítéséhez.

Tudományos Akadémiánk rangjának, nemzetközi hírnevének és tekintélyének kivívásához nem csekély mértékben járultak hozzá azok a nagynevű külföldi tudósok, akiket az MTA tagjai sorába választott s akik ezt őket ért megtiszteltetésként örömmel fogadták. Ha csak az Emlékbeszédek lapjait forgatjuk, mindjárt az első kötetben szemünkbe ötlük az agylokalizáció tanát megalkotó *Broca* elhúnytakor tartott emlékbeszéd *Lenhosséktól*; a második kötetben ugyancsak Akadémiánk híres külföldi tagja: *Darwin* fölött tartott emlékbeszéd *Margó Tivadartól*; *Wöhlerről Nendtwich Károly*, *Sainte-Claire Deville-ről Than Károly*, *Henléről*, a neves német anatómusról *Miháلكovics* tartott emlékbeszédet. Az MTA külföldi tagjai felett tartott emlékbeszédek ma is ékesen tanúsítják az MTA országhatárok és nemzeti elhatárolódási törekvéseken felülemelkedni képes, a nemzetek közötti együttműködésre irányuló eredményes tevékenységét és ezen keresztül is — mindenféle politikai-gazdasági-társadalmi kapcsolatnál vagy katonai tömörülésnél erőteljesebben — a magyar tudomány európaiságát.

A magyar tudományos életet a legdrasztikusabb intézkedésekkel sem sikerült soha megfosztani európaiságától. Ennek bizonyítására jó példa az orvostörténelem, amely tanúsítja, hogy már első koronás királyunk, Szt. István, mindjárt trónralépése után az európai orvostudomány központjából, Monte Cassinóból hívott hazánkba szerzetes-orvosokat: bencés papokat, s így a Pécsváradon alapított kolostornak 1002-ben meg is érkeztek első lakói, a bencések, akiknek rendi reguláiban benne foglaltatik a cura infirmorum. A táltosok mágikus varázslatai, majd a Bizáncból jövő görögkeleti misszionáriusok lithurgikus ceremóniákban kimerülő tevékenysége után a bencések által hozott és nálunk gyökeret eresztő, anatómiai alapokra épülő, kóroktani szemléletű európai orvostudománynak köszönhető a magyarság egészségi állapotának megőrzése, testi és szellemi teljesítőképeségének, harcképességének fönntartása; pusztító járványoktól, éhínségektől való megmentése, végső soron a magyarság fennmaradása. Nem véletlen, hogy mindazon törekvések, amelyek a magyarságot el akarták szakítani Európától, az európai kereszténység mellett elsősorban az anatómiai gondolatra épült európai orvostudomány ellen intézték támadásaikat. Így van ez még napjainkban is, amikor homoeopáták, természetgyógyászok, akupunkturások és más szektás irányzatok nem véltetlenül támadják az akadémikus európai orvostudományt.

Visszatérve eredeti gondolatmenetünkhöz, ugorjuk át a középkori és a renaissance-kori Magyarország sokrétű és kölcsönös nemzetközi tudományos kapcsolatait és csupán a Tudományos Akadémia szempontjából kiragadott példaként emlékezzünk a XVIII. századból két tudós orvosunkra, akiket az Academia Leopoldinae naturae curiosorum választott tagjai sorába: egyikük *Lange Márton* bárcasági főorvos, a másik *Gensel János Ádám* soproni orvos, akit a Leopoldina társelnökévé is megválasztottak s aki ezért hálából tekintélyes vagyonát az Erfurt-i Könyvtár megalapítására ajánlotta föl. A könyvtárt ugyan utóbb Halléba telepítették át, a soproni tudós orvos emlékére Erfurtban emelt márvány emléktábla azonban ma is megtekinthető. De ugyanígy említhetném *Segner János Andrást*, a Pétervári, Berliini és Göttingeni T. Akadémia, és a londoni Royal Society tagját és sok más tudósunkat.

Bárki állíthatná, hogy miért kellene néhány szakember régi korok iránti érdeklődésének, vagy graphomániává fokozódott tudománytörténeti elhajlásainak itt is teret biztosítani? Az Emlékbeszédek azonban sokkal több annál, mint egy művelődéstörténeti folyóirat: kötetei nemcsak azért figyelemreméltók, mert jelentős helyet foglaltak el a hazai tudománytörténeti szakirodalomban azokban az időkben, amelyekben pl. az orvostörténelemnek még nem volt saját szakfolyóirata, hanem ennél sokkal fontosabb feladatkört töltöttek be: segítségükkel az Akadémia nagyszerűen tudta teljesíteni a különféle — többnyire egymástól függetlenül fejlődő — szaktudományokat összefoglalóan áttekintő és általános tudományfejlesztési szempontok szerint értékelő feladatát. A tudománytörténeti áttekintések ugyanis — bárha egyes személyek működésén keresztül — de mégis éles fényvel világították meg az adott szaktudomány addigi eredményeit, fejlődésének tempóját és útmutató szerephez jutottak a jövő fejlődési irányának meghatározásában.

Az Emlékbeszédek mérföldkövei által jelzett szépen haladó fejlődést sajnálatosan és eléggé el nem ítéhető módon zavarta meg a diszkrimináció, amely a hitleri Német Birodalom gazdasági, politikai, majd hatalmi körébe, sőt megszállása alá vont s így függetlenségét elveszített Magyarországot is a zsidótörvények meghozatalára kényszerítette. A II. világháborúba is beléptetett Magyarország tudományos életét ezáltal számos kitűnő tudóstól, a Magyar Tudományos Akadémiát nem egy nemzetközi híró hazai és külföldi tagjától, az Emlékbeszédek is politikai színezetű előítéletekkel töltve számos kitűnő hazai és külföldi tagjának emlékétől fosztotta meg a politika.

E szomorú korszakot lezáró II. világháború tragikus befejezése után még 1947-ben megjelent az Emlékbeszédek utolsó néhány füzeté, ezzel azonban le is zárult a Magyar Tudományos Akadémiának az Alapító Atyák elképzelései szerint működő korszaka és újabb diszkrimináció kezdődött. Ha nem is nagy számban, de újból sikerült ennek a szégyenletes intézkedésnek híveket találni. Az értelmiség egységesen reakcióssá nyilvánítása következményeként számos tudósunk — köztük akadémikus is — külföldre távozott; az itthon maradtak közül sokat kizártak az Akadémia tagjainak sorából; egyébként is megindult a tudományos élet kimagasló képviselőinek deheroizálása; a magyarság Európától történő elszakítása és teljes elszigetelése céljából a történelmi múlt eltörlése mellett megkezdődött a magyar tudományos múlt eltörlése is. Az Emlékbeszédek 1943. évi kötetében elbúcsúztatott *Klebelsberg Kuno* által hirdetett „kultúrfölény“ hallatlanul sértette a nagyhatalmi támogatással hatalmi fölénybe került szomszéd országok kultúrpolitikusainak felszított nacionalista öntudatát. Mindez oda vezetett, hogy a magyar tudományos élet évtizedekre „vita minimába“ kényszerült. Egyetemeinken a marxista tanszékek foglalták el a tudománytörténeti intézetek helyét s csak a hamu alatt izzott az a parázs, amelynek lángja 1956-ban lobbant fel egy rövid időre, hogy utána újabb dermedt némaság következzen. Újabb tudósaink távoztak külföldre s az Emlékbeszédek újraindításához továbbra sem fújtak kedvező szelek. Az értelmiség jelzője továbbra is a „reakcióss“ maradt s csak óvatosan lehetett a tudománytörténet lángját élesztgetni. A magyar orvosképzésből száműzött orvostörténelem pl. erődítményt épített ki magának a Magyar Orvostörténelmi Társaságban, annak alapintézetét alkotó *Semelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltárban*, valamint az Orvostörténelmi Közleményekben, amely céljául tűzte ki a magyar orvostudomány európaiságának ápolását, európai gyökereinek feltárását és bemutatását, európai kapcsolatainak és kölcsönhatásainak fenntartását és hangsúlyozását. A tudományos élet múlt és jelen képviselői ugyanis minden diplomáciai kapcsolatnál eredményesebben képesek a magyarság, a magyar kultúra európaiságának kiépítésére, ápolására és fejlesztésére. Tulajdonképpen ezt a célt tűzte ki *Ortutay Gyula* is, amikor a megszűnt Emlékbeszédek helyett megindította „A múlt magyar tudósai“ sorozatot. E kitűnő kismonográfiák mégsem képesek mindenben pótolni az Emlékbeszédek. Nem képesek azért, mert szelektálnak: nem minden elhunyt akadémikusról jelenik meg kötet, hanem csupán azokról, akiket az illetékes Szakbizottság arra érdemesnek ítél. Nagyon sok jeles tudósunk, Akadémiánk tagja hunyt el úgy, hogy halála óta még nem jutott idő életük, munkásságuk méltatására, műveik hiánytalan repertóriumának összeállítására. Ez a szelekció lehet akár diszkrimináció is. Különösen érvényes ez a megállapítás Akadémiánk elhunyt külföldi tagjaira, jóllehet a róluk elhangzó megemlékezés értékes szílat jelenthetne nemzetközi kapcsolataink szorosabbra fűzésében, műveik komputerreink igénybevételével összeállított teljes jegyzéke pedig nagy segítséget jelenthetne hazai kutatóink külföldi szakirodalomban való tájékozódásának elősegítésében. Nagy jelentőségű lenne az Akadémiánk elhunyt külföldi tagjai felett tartott Emlékbeszédek idegen nyelven is megjelentetni.

Nem requiemet kívántam tartani. A Halotti Beszéd is feltámadást ígér. A politikai okokból kizárt akadémiai tagok rehabilitálása már megtörtént (igaz, sokuk ezt már sajnos nem érthette meg). Ennek figyelembevételével, az elmondottakat összegezve szeretném előterjeszteni tiszteletteljes javaslatomat az MTA 1831-ben kiadott Rendszabályaiban előírt Emlékbeszédek kiadványsorozatának újbóli megindítására.